

ภาวะผู้นำสถานศึกษากับการบริหารในสภาพการณ์ปัจจุบัน School Leadership and Administration in the Present Situation

เบญจวรรณ ศรีกุล
Benjawon Sarikul

นักศึกษา ปริญญาเอก สาขาการบริหารและการจัดการการศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Doctoral of Education (Educational Administration and Management) Srinakharinwirot University
Corresponding Author Email: benjawon.honey@gmail.com

Received: 7 June 2023
Revised: 25 June 2023
Accepted: 28 June 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ เป็นการศึกษาบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษากับการบริหารในสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยผู้วิจัยได้สังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีความสำคัญของภาวะผู้นำ แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำสถานศึกษา แนวคิดทฤษฎีบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบัน การศึกษาในครั้งนี้ พบว่า จากสภาพการณ์ในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงเพื่อนำพาวิสัยทัศน์ในการพัฒนาสถานศึกษา ดังนั้น ภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบันต้องประกอบด้วย 1) เป็นผู้พร้อมต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) มีแนวคิดกลยุทธ์ที่ทันสมัย 3) มีความพร้อมด้านภาวะผู้นำทั้งด้านวิชาการ ด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลอดจนด้านคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางในการบริหารสถานศึกษาท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันที่มีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างรวดเร็วเพื่อให้ผู้บริหารสามารถขับเคลื่อนพันธกิจของสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ด้วยความรอบคอบท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำ, ผู้บริหารสถานศึกษา, สภาพการณ์ในปัจจุบัน

Abstract

This academic article to study of the roles of school leadership and administration in the current situation. The researcher has synthesized the theory of the importance of leadership. Educational Leadership Theory Concepts, Theoretical concepts and roles of school leadership in the current situation. This study found that the current situation is changing rapidly. School administrators need strong leadership. Have the ability to adapt to changes in order to lead the vision of school development. Therefore, educational leadership in the current situation must consist of: 1) being ready for lifelong learning 2) having up-to-date strategic ideas 3) being ready in academic leadership Technology and innovation as well as morality and ethics. The results of this study will serve as a guideline for school administration in the midst of current changes. The rapid growth of technology and innovation so that administrators can drive the school's mission appropriately and carefully in accordance with the situation amidst the current changes.

Keywords: Leadership, School Administrators, Current Situation

บทนำ

จากศตวรรษที่ 20 สู่ศตวรรษที่ 21 นับเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลให้สภาพการณ์ในปัจจุบันของประเทศไทย คือ การก้าวเข้าสู่สังคมในยุคของศตวรรษที่ 21 อย่างเป็นทางการ ซึ่งในศตวรรษที่ 21 เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงในหลากหลายด้าน ทั้งในด้านของเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วก่อให้เกิดสังคมเครือข่ายโทรคมนาคมดิจิทัลที่สามารถเชื่อมโยงโลกในแต่ละส่วนเข้าไว้ด้วยกันอย่างง่ายดาย ช่วยให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วและง่ายขึ้นผ่านอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ต่าง ๆ ทั้ง คอมพิวเตอร์ และโทรศัพท์มือถือ สอดคล้องกับจินตนาการ ตันเจริญพานิช และนิตยา เงินประเสริฐศรี (2550, น.82) ที่ได้กล่าวว่า กระแสโลกาภิวัตน์และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้โลกมีลักษณะเป็นโลกที่ไร้พรมแดน มีการกระจายของข้อมูลข่าวสารอย่างรวดเร็วและตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องมุ่งเปลี่ยนแปลงไปสู่ประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ที่เพิ่มขึ้น

นอกจากนี้ วิโรจน์ สารรัตน์ (2556, น.48-49) ได้กล่าวว่า สังคมในยุคศตวรรษที่ 21 เป็นสังคมความรู้ สังคมสารสนเทศ และสังคมเครือข่าย จึงทำให้ผู้นำในยุคนี้และยุคหน้าจำเป็นต้องมีคุณลักษณะพิเศษบางประการ คือ ทักษะดีใหม่ ทักษะ ใหม่ และความรู้ใหม่ในข้อจำกัดและโอกาสของ ICT และการใช้งานอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะใน 3Cs คือ การใช้คอมพิวเตอร์ การสื่อสาร และเนื้อหา รวมทั้งมัลติมีเดีย อันเป็นคุณลักษณะที่ควรต้องมีเพิ่มเติมจากคุณสมบัติที่ดีที่มีอยู่แบบดั้งเดิม เช่น ความเห็นอกเห็นใจ ความศรัทธา ความผูกพัน และอื่น ๆ นอกจากนั้นแล้ว ลักษณะส่วนบุคคลสำหรับผู้นำในยุคดิจิทัล ยังประกอบด้วย ความยืดหยุ่น ความสามารถในการปรับตัว ความอยากรู้อยากเห็นทางปัญญา และความกระหายใคร่รู้ต่อความรู้ใหม่ ซึ่งต้องเข้าใจว่า ภาวะผู้นำในยุคดิจิทัลนั้น ไม่ใช่สิ่งที่คงที่แต่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่าเมื่อสภาพการณ์มีการเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลให้ทุก ๆ องค์กร หน่วยงาน และสถาบันต้องมีการปรับตัว และเปลี่ยนแปลงตาม เช่นเดียวกับสถานศึกษาที่ต้องมีการปรับเปลี่ยนเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฐานะของผู้บริหารสถานศึกษา สอดคล้องกับที่ วิโรจน์ สารรัตน์ และคณะ (2561, น.261) ที่ได้กล่าวว่า การบริหารในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้านอย่างรวดเร็วและมีการแข่งขันที่รุนแรง องค์กรต่าง ๆ จะต้องปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ การขับเคลื่อนองค์กรจำเป็นต้องอาศัยผู้บริหารที่มีภาวะผู้นำที่มีลักษณะเฉพาะหลายอย่างจึงจะนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ หากไม่มีภาวะผู้นำที่ดีเหมาะสมกับยุคสมัยแล้ว เส้นทางแห่งความสำเร็จย่อมเกิดขึ้นได้ยากในทางตรงกันข้ามหากผู้นำมีภาวะผู้นำที่ดีสอดคล้องกับยุคสมัย ย่อมทำให้เพื่อนร่วมงานยอมรับ เกิดศรัทธา มีความเชื่อมั่นในตัวผู้นำ และสามารถนำทีมงานทั้งหมดไปสู่เส้นทางแห่งความสำเร็จตามเป้าหมายได้

การเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดการพัฒนาในองค์กรอันจะนำไปสู่ความสำเร็จนั้น ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ หรือภาคเอกชนย่อมต้องขึ้นอยู่กับผู้นำ (Leader) เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับในสถานศึกษาซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาคือผู้นำที่มีความสำคัญในการสร้างความสำเร็จให้กับองค์กร โดยมีภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นกุญแจสำคัญในการกำหนดความสำเร็จท่ามกลางบริบทในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ปัจจุบัน นอกจากนี้ ภาวะผู้นำในสภาพการณ์ปัจจุบันยังสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาและส่งเสริมภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษา ตลอดจน เป็นแนวทางในการส่งเสริมและพัฒนาการทำงานของครูและบุคลากรให้มีประสิทธิภาพ

ดังนั้น การศึกษาบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษากับการบริหารในสภาพการณ์ปัจจุบัน ซึ่งจากแนวคิดของนักวิชาการ จะเห็นว่าการบริหารสถานศึกษาในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้านอย่างรวดเร็ว และมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมอย่างไม่หยุดยั้ง ผู้บริหารจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้ทันกับสถานการณ์ เพื่อนำไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจและต้องการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำสถานศึกษากับการบริหารในสภาพการณ์ปัจจุบันว่าควรประกอบด้วย

บทบาทใดบ้าง เพื่อเป็นแนวคิดในการบริหารสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

บทวิเคราะห์

1. แนวคิดทฤษฎีความสำคัญของภาวะผู้นำ

ในการบริหารหน่วยงานหรือองค์การให้ประสบความสำเร็จในการดำเนินงานได้นั้น การมีผู้บริหารที่มีความรู้ความสามารถ และทักษะในการบริหาร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีภาวะผู้นำจะช่วยให้สามารถนำพาองค์การให้ปฏิบัติงานเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกันได้ ภาวะผู้นำจึงเป็นตัวชี้วัดผลสัมฤทธิ์และประสิทธิภาพของงาน ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความสำคัญของภาวะผู้นำ จากนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญด้านการบริหารองค์กรไว้ ดังนี้

ภารตี อนันต์นารี (2551, น.77-78) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำมีความสำคัญต่อองค์การ ดังนี้

1) เป็นส่วนที่ดึงดูดความรู้ความสามารถต่าง ๆ ในตัวผู้บริหารออกมาใช้ กล่าวคือ แม้ผู้บริหารที่มีความรู้และประสบการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องงานมากมายเพียงใดก็ตาม แต่ถ้าหากขาดภาวะผู้นำแล้วความรู้ความสามารถดังกล่าวมักจะไม่ได้ถูกนำออกมาใช้ หรือไม่มีโอกาสใช้อย่างเต็มที่เพราะไม่สามารถกระตุ้นหรือชักจูงให้ผู้อื่นให้คล้อยตามและปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้

2) ช่วยประสานความขัดแย้งต่าง ๆ ภายในหน่วยงาน หน่วยงาน ประกอบด้วย บุคคลจำนวนหนึ่งมารวมกันซึ่งจะมากหรือน้อยแล้วแต่ขนาดของหน่วยงาน บุคคลเหล่านี้มีความแตกต่างกันในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การศึกษา ประสบการณ์ ความเชื่อ ฯลฯ การที่บุคคลที่มีความแตกต่างในเรื่องดังกล่าวมาอยู่รวมกันในองค์การหนึ่งมักจะหลีกเลี่ยงไม่พ้น คือ ความขัดแย้งแต่ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งในรูปใด ถ้าผู้บริหารในหน่วยงานมีภาวะผู้นำที่มีคนยอมรับนับถือแล้ว ก็มักจะสามารถประสานหรือช่วยบรรเทาความขัดแย้งระหว่างบุคคลในหน่วยงานได้โดยการชักจูง ประนีประนอมหรือประสานประโยชน์เพื่อให้บุคคลต่าง ๆ ในหน่วยงานมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและร่วมกันฟันฝ่าอุปสรรคเพื่อให้หน่วยงานที่มีความเจริญก้าวหน้า กล่าวโดยสรุป คือ ภาวะผู้นำช่วยผูกมัด เชื่อมโยงให้สมาชิกของหน่วยงานมีเอกภาพนั่นเอง

3) ช่วยโน้มน้าวชักจูงให้บุคลากรทุ่มเทความรู้ความสามารถให้แก่องค์การ ซึ่งองค์การจะต้องมีปัจจัยเอื้ออำนวยหลายอย่างเพื่อที่จะทำให้สมาชิกตั้งใจและทุ่มเททำงานให้ เช่น บุคคลได้ทำงานตรงตามความถนัดและความสามารถ ผู้บังคับบัญชาต้องรู้จักรับฟังความคิดเห็น การประเมินการปฏิบัติงานก็ต้องมีความยุติธรรมและสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ขาดเสียมิได้ คือ ผู้บริหารขององค์การจะต้องมีภาวะผู้นำในตัวผู้บริหารซึ่งจะทำให้ ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความยอมรับ เกิดความศรัทธาและ ความเชื่อมั่นว่าผู้บริหารไม่เพียงแต่นำองค์การให้อยู่รอดเท่านั้น แต่จะนำความเจริญก้าวหน้า ความภาคภูมิใจ เกียรติยศ ชื่อเสียงและความสำเร็จมาสู่องค์การด้วย

4) เป็นหลักยึดให้แก่บุคลากร เมื่อหน่วยงานเผชิญสภาวะคับขัน เมื่อใดก็ตามที่หน่วยงานต้องเผชิญกับสภาวะคับขันหรือสภาวะที่อาจกระทบถึงความอยู่รอด ภาวะผู้นำของผู้บริหารจะยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นเพราะในสภาพเช่นนั้น ผู้บริหารจะต้องเพิ่มความระมัดระวัง ความรอบครอบ ความเข้มแข็ง และกล้าตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพต่าง ๆ ภายในหน่วยงานที่ขาดประสิทธิภาพต่าง ๆ เพื่อให้หน่วยงานรอดพ้นจากสภาวะคับขันดังกล่าว

เจริญ สุระประเสริฐ (2559, น.6) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญของการทำงานร่วมกันของสมาชิกในองค์การ องค์การทุกองค์การจะสามารถดำเนินงานได้อย่างประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำ โดยภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพก็จะก่อให้เกิดการดำเนินงานบรรลุเป้าหมาย มีความก้าวหน้า เกิดความสามัคคีในการทำงานร่วมกัน ทักษะของความเป็นผู้นำเป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารทุกระดับในองค์กรควรต้องศึกษาและทำความเข้าใจ ทั้งนี้ เพื่อจูงใจและชักนำให้ผู้อื่นทำงานร่วมกัน

พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์ (2564, น.376) ได้กล่าวว่า ความสำคัญของภาวะผู้นำ คือ การดำเนินการให้งานประสบผลสำเร็จ ผู้บริหารจะเป็นบุคคลที่สร้างบรรยากาศในองค์กรให้เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงาน และผู้บริหารต้องมีศิลปะในการบริหารงาน เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย

จากความสำคัญดังกล่าว พอสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาองค์กร องค์กรทุกองค์กรจะสามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำ เช่นเดียวกับภาวะผู้นำ ในสถานศึกษา ดังที่ จูดีพร หงส์โต และสุวรรณ นาคพนม (2560, น.239) ได้กล่าวว่า ภาวะผู้นำและความเป็นผู้นำของผู้บริหาร มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารสถานศึกษา เพราะการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ดังจะเห็นได้ว่า ประเทศต่าง ๆ ในทุกภูมิภาคของโลกไม่ว่าจะเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วหรือกำลังพัฒนาแล้วให้ความสำคัญต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ทั้งสิ้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเพิ่มศักยภาพการแข่งขันให้ทัดเทียมกับนานาประเทศ และประเทศไทยก็เช่นกันมีความจำเป็นต้องเร่งพัฒนาระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาคนให้มีความรู้ที่ทันสมัยและทักษะที่สอดคล้องทันต่อการเปลี่ยนแปลงของวิทยาการและเทคโนโลยี รวมทั้งมีจิตสำนึกในความเป็นไทยพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอนาคต

2. แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำสถานศึกษา

การบริหารสถานศึกษากับภาวะผู้นำมีความสัมพันธ์กัน คือ การบริหารการศึกษาจำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำเพื่อช่วยในการบริหารการศึกษาเป็นไปด้วยดี มีประสิทธิภาพและบรรลุตามเป้าประสงค์ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำสถานศึกษา ไว้ดังนี้

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ และคณะ (2538, น.6) ได้กล่าวว่า คุณสมบัติข้อแรกของผู้บริหารสถานศึกษาควรตรวจสอบตัวเองก็คือ การเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ การที่ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถมองเห็นภาพอนาคตของสถานศึกษาที่เป็นภาพที่มีความเฉพาะเจาะจง และสามารถบรรลุถึงจุดได้ ความสามารถยังรู้ถึงก้าวต่อ ๆ ไปขององค์กรนั้นถือเป็นคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้นำ เมื่อสามารถสร้างภาพอนาคตได้ชัดเจนแล้วต้องนำเสนอเผยแพร่แก่คณะครูและผู้ร่วมงานอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันและเกิดการยอมรับ หากจะต้องมีการปรับเปลี่ยนก็เป็นความเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นภาพอนาคตที่เป็นที่พึงประสงค์ของทุกคนในสถานศึกษานั้น จากนั้นจึงจะมีผลทำให้ทุกคนรวมพลังเพื่อปฏิบัติตามวิสัยทัศน์นั้น ขณะเดียวกันผู้นำก็อาจจะนำวิสัยทัศน์นั้นไปปฏิบัติด้วยตนเอง งานวิจัยหลายเรื่องในปัจจุบันต่างยืนยันว่า วิสัยทัศน์เป็นสิ่งจำเป็นและเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของผู้นำ

สิรรานิ วสุภทร (2551, น.29) ได้กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาที่จะนำพาองค์กรให้ก้าวไปสู่จุดหมายและประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องมีความเป็นผู้นำทางวิชาการซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญในการบริหารงานสถานศึกษา เนื่องจากสถานศึกษาเป็นองค์กรที่มีลักษณะแตกต่างจากองค์กรโดยทั่วไป เพราะองค์กรโดยทั่วไปนั้นจะมีจุดมุ่งหมายและพันธกิจที่ไม่ซับซ้อนเท่ากับองค์กรทางการศึกษา เนื่องจากองค์กรทางการศึกษานั้น นอกจากจะมีจุดมุ่งหมายและพันธกิจเหมือนองค์กรทั่วไปแล้ว องค์กรทางการศึกษาหรือสถานศึกษานั้นยังมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาอีก ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องคำนึงถึงจุดมุ่งหมายทั้งสองประการนี้เพื่อนำให้องค์กรบรรลุทั้งเป้าหมายของการบริหารองค์กร

เศรษฐยา เปื้องพิชญาธร (2553, น.1-7) ได้กล่าวว่า ผู้บริหารจำเป็นต้องมีความเป็นผู้นำทางวิชาการซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญในการบริหารงาน เนื่องจากองค์กรทางการศึกษามีลักษณะแตกต่างจากองค์กรโดยทั่วไป เพราะนอกจากจะมีจุดมุ่งหมายและพันธกิจเหมือนองค์กรทั่วไปแล้ว ยังต้องมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาอีก เพื่อนำให้องค์กรบรรลุทั้งเป้าหมายของการบริหารองค์กร และบรรลุเป้าหมายของการจัดการศึกษา คือ การบรรลุถึงคุณภาพของผู้เรียนอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงควรวิเคราะห์ความเป็นผู้นำทางวิชาการของตนเองว่ามีอยู่อย่างไรบ้าง มีจุดดี จุดด้อยอย่างไร และควรพัฒนาอย่างไร

สมจิตร เจริญกร (2561, น.15) ได้กล่าวว่า ผู้บริหารต้นแบบการปฏิรูปการเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะผู้นำทางวิชาการมี 5 ประการ คือ 1) มีวิสัยทัศน์ต่อการจัดการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง 2) มีการริเริ่มการใช้นวัตกรรมเพื่อการเรียนการสอน 3) ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการปฏิรูปการเรียนรู้ 4) มีศักยภาพในการพึ่งตนเองในการพัฒนาวิชาการ 5) มีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ มาปรับใช้ตลอดเวลา ส่วนหลักการบริหารสถานศึกษา หน้าที่หลักของการบริหารสถานศึกษา มี 5 ประการ ได้แก่ 1) การให้โอกาสทางการศึกษาและปรับปรุงการศึกษาในสถานศึกษาหรืองานบริหารวิชาการ 2) การบริหารงานเกี่ยวกับชุมชนและการประชาสัมพันธ์สถานศึกษา 3) การบริหารงานบุคลากรในสถานศึกษา 4) การบริหารงานเกี่ยวกับอาคารสถานที่ ธุรการ การเงิน และการให้บริการ และ 5) การบริหารงานกิจการนักเรียน

สรุปได้ว่า ภาวะผู้นำสถานศึกษาหรือผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีความเป็นผู้นำทางวิชาการ ซึ่งนับเป็นคุณสมบัติสำคัญของผู้นำในการบริหารสถานศึกษา ซึ่งคุณสมบัติภาวะผู้นำทางวิชาการ มีดังนี้ คือ 1) การเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ การที่ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถมองเห็นภาพอนาคตของสถานศึกษาและสามารถบรรลุถึงจุดหมายได้ 2) การเป็นผู้มีแนวคิดด้านเทคโนโลยีสารสนเทศกว้างไกล สามารถนำนวัตกรรมใหม่ ๆ มาปรับใช้ในการเรียนการสอน 3) การเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในการบริหารงาน สามารถใช้ความรู้และประสบการณ์แก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ทันทั่วทั้ง การบริหารงานวิชาการการบริหารงานบุคลากรในสถานศึกษา การบริหารงานกิจการนักเรียน การบริหารงานเกี่ยวกับชุมชน ตลอดจน การบริหารงานเกี่ยวกับอาคารสถานที่ ธุรการ การเงิน และการบริการ

3. แนวคิดทฤษฎีบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบัน

โลกในศตวรรษที่ 21 มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้นำสถานศึกษาควรมีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงให้ทันและสอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน การพัฒนาบทบาทของภาวะผู้นำในสถานศึกษาจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้ เพราะการจะนำพาสถานศึกษาให้มุ่งสู่ความสำเร็จตามวิสัยทัศน์ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาวะผู้นำที่มีแนวคิดและบทบาทที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบัน ไว้ดังนี้

วีโรจน์ สารรัตน์ (2556, น.70-75) ได้เสนอแนวทางสำหรับผู้บริหารสถานศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ควรนำไปใช้มี 5 ประการ ดังนี้

1) การสร้างวิสัยทัศน์เพื่อความสำเร็จทางวิชาการสำหรับนักเรียน (Shaping a Vision of Academic Success for all Students) การนำวิสัยทัศน์สู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความเข้าใจ และมีส่วนร่วมของบุคลากรในการมุ่งผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนให้บรรลุผลตามเป้าหมาย

2) สร้างบรรยากาศที่อบอุ่นเพื่อการศึกษา (Creating a Climate Hospitable to Education) ผู้บริหารต้องจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะกับผู้เรียน และบุคคลภายนอก เพราะโรงเรียนเป็นศูนย์กลางทางการเรียนและกิจกรรมบรรยากาศมีความสำคัญที่เอื้อต่อการเรียนการสอนและการเรียนรู้ของผู้เรียน

3) การปลูกฝังภาวะผู้นำให้กับบุคคลอื่น (Cultivating Leadership in Others) ครูในโรงเรียนถือว่า ทรัพยากรสำคัญในการบริหารการสร้างให้ครูเป็นผู้นำทางวิชาการจะส่งผลให้โรงเรียนมีการพัฒนาไปสู่คุณภาพและมีมาตรฐานทางการศึกษา

4) การปรับปรุงการเรียนการสอน (Improving Instruction) ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะมุ่งทำงานด้วยความเอาใจใส่ในการปรับปรุงผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยมุ่งถึงคุณภาพการสอน และให้บรรลุผลสำเร็จตามความคาดหวังของผู้เรียนและผู้ปกครอง

5) การบริหารจัดการกับคน ข้อมูล และกระบวนการ (Managing People Data and Processes) ผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพต้องให้ความสำคัญกับบุคลากรทั้งครูบุคลากรและผู้เรียน รวมทั้งการนำข้อมูลมาใช้ประโยชน์ต่อการพัฒนาสารสนเทศเพื่อการบริหารและกระบวนการบริหาร

พัฒนศักดิ์ อภัยสม และคณะ (2565, น.10) กล่าวว่า ในยุคที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วผู้ที่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้เร็วย่อมมีความได้เปรียบการจัดการศึกษาที่ดีถือเป็นกุญแจสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้กับบุคลากรของประเทศ ซึ่งการที่จะบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาได้ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว นั้น ผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาการจัดการศึกษาต้องปรับเปลี่ยนตนเองให้เป็นผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่ โดยต้องเป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตมีความคิดเชิงกลยุทธ์แนวใหม่ ใส่ใจกระจายความเป็นผู้นำแก่เพื่อนร่วมงาน ผสานการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา และเห็นคุณค่า ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องมีคุณลักษณะที่สามารถนำพาสถานศึกษาของตนบรรลุสู่เป้าหมาย เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวบุคคลที่จะทำให้การบริหารสถานศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผลท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดเวลา ได้แก่ คุณลักษณะด้านวิสัยทัศน์ คุณลักษณะด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร คุณลักษณะด้านนวัตกรรม คุณลักษณะด้านการสร้างวัฒนธรรมและพื้นที่การเรียนรู้ คุณลักษณะด้านการทำงานแบบมีส่วนร่วม และคุณลักษณะด้านผู้นำการพัฒนาความก้าวหน้าทางวิชาชีพ

ณัฐนิช สุรสิงห์ไกรสร และกัญญ์รัชการย์ เลิศอมรศักดิ์ (2565, น.1082) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีความเป็นผู้นำทางวิชาการซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญในการบริหารงานสถานศึกษา เนื่องจากสถานศึกษาเป็นองค์กรที่มีลักษณะแตกต่างจากองค์กร โดยทั่วไปที่มีเพียงจุดมุ่งหมายและพันธกิจ ส่วนสถานศึกษานั้นยังมีเป้าหมายในการจัดการศึกษาอีกด้วย ซึ่งองค์ประกอบภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารในศตวรรษที่ 21 ในโรงเรียนไว้ 3 ด้านใหญ่ ๆ คือ 1) การกำหนดภารกิจของโรงเรียน 2) การจัดการด้านการเรียนการสอน และ 3) การส่งเสริมบรรยากาศทางวิชาการของโรงเรียนการที่ผู้บริหารสถานศึกษามีพฤติกรรมภาวะผู้นำที่ดีย่อมส่งผลต่อผู้ร่วมงานก่อให้เกิดความพึงพอใจทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน รวมทั้งหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง อันส่งผลให้การจัดการศึกษาของโรงเรียนได้รับการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสามารถพัฒนาหรือสร้างบุคลากรให้เป็นผู้นำรุ่นใหม่ที่มีความคิดสร้างสรรค์ รวมทั้งพัฒนานักเรียนให้เป็นคนที่มีคุณภาพของสังคมในการสร้างคนสร้างงาน สร้างชาติให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

สมจิตร เจริญกร (2561, น.15) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาต้องนำเทคนิควิธีการ ตลอดจนกลยุทธ์ต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีทางการบริหารการศึกษาที่มีอยู่อย่างมากมายจากนักคิดหลาย ๆ ท่าน นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ทฤษฎีทางการศึกษาต่าง ๆ เป็นเสมือนเครื่องมือแนวทางที่ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถดำเนินการบริหารการศึกษาในสถานศึกษานั้น ๆ ได้อย่างมั่นใจ สร้างเสริมทักษะในการบริหารของผู้บริหารสถานศึกษาผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษาในระดับฐานล่าง คือ ในระดับสถานศึกษา ซึ่งในขณะนี้อยู่ในรูปการศึกษาที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายไม่ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนปฏิบัติงานหรือการเปลี่ยนแปลงองค์กร ฉะนั้นแล้ว ประเทศไทยได้พยายามพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาให้มีคุณสมบัติของภาวะผู้นำทางวิชาการ มีความรอบรู้ มีวิสัยทัศน์ มีคุณธรรมจริยธรรมมีความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะพัฒนาองค์กรให้มีความเป็นเลิศทางการจัดการศึกษาให้แก่ผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่นเดียวกับประเทศอื่น ๆ ซึ่งผู้บริหารต้นแบบการปฏิรูปการเรียนรู้เกี่ยวกับลักษณะผู้นำทางวิชาการมี 5 ประการ คือ 1) มีวิสัยทัศน์ต่อการจัดการศึกษาให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง 2) มีการริเริ่มการใช้นวัตกรรมเพื่อการเรียนการสอน 3) ส่งเสริมการนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการปฏิรูปการเรียนรู้ 4) มีศักยภาพในการพึ่งตนเองในการพัฒนาวิชาการ 5) มีการแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มาปรับใช้ตลอดเวลา

กล่าวโดยสรุป บทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบันผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนแนวคิด วิสัยทัศน์ มีความคิดเชิงกลยุทธ์แนวใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก ตลอดจน สามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วและรอบคอบ ทั้งนี้ แนวคิดและวิสัยทัศน์ในการบริหารสถานศึกษาควรสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเน้นให้การใช้นวัตกรรมในการเรียนการสอน นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาปรับใช้กับการเรียนรู้เพื่อให้การจัดการศึกษาในสถานศึกษาดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

สรุป

การศึกษายาทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษากับการบริหารในสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารและสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีความสำคัญของภาวะผู้นำ แนวคิดทฤษฎีภาวะผู้นำสถานศึกษา แนวคิดทฤษฎีบทบาทของภาวะผู้นำสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบัน พบว่า จากสภาพการณ์ปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ผู้บริหารสถานศึกษาจำเป็นต้องมีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งมีความสามารถในการปรับตัวให้สอดคล้องกับเปลี่ยนแปลง เพราะผู้บริหารสถานศึกษาถือเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการนำพาแนวทางและวิสัยทัศน์เพื่อพัฒนาสถานศึกษา ดังนั้นผู้บริหารสถานศึกษาในสภาพการณ์ปัจจุบันต้องเป็นผู้ที่ประกอบด้วย 1) เป็นผู้พร้อมต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) มีแนวคิดกลยุทธ์ที่ทันสมัย นำเทคโนโลยีสารสนเทศ ตลอดจนนวัตกรรมต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการขับเคลื่อนองค์กร 3) มีความพร้อมด้านภาวะผู้นำทั้งด้านวิชาการ ด้านเทคโนโลยี และนวัตกรรม ตลอดจนด้านคุณธรรมจริยธรรมเพื่อให้สามารถขับเคลื่อนพันธกิจของสถานศึกษาได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และสามารถกำหนดทิศทางความสำเร็จในการบริหารได้อย่างรอบคอบท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิชาการฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีจากการได้รับคำแนะนำ ชี้แนะ แก้ไข และปรับปรุงจากกองบรรณาธิการ ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน ที่ได้ตรวจและให้ข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ และขอขอบคุณนักวิชาการทุกท่านที่ได้นำเสนอแนวคิดและทฤษฎีผ่านเอกสาร บทความ ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ให้ผู้วิจัยได้นำข้อมูลอันเป็นประโยชน์เหล่านั้นมาเป็นแนวทางในการนำเสนอบทความ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการจะศึกษาค้นคว้าต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- จันทกานต์ ดันเจริญพานิช และนิตยา เงินประเสริฐศรี. (2550). ทิศทางการพัฒนาภาวะผู้นำภาครัฐของไทยในคริสต์ศตวรรษที่ 21. *วารสารราชธานีวัฒนธรรมทางสังคมศาสตร์*, 33(1), 82-90.
- เจริญ สุระประเสริฐ. (2559). *ภาวะผู้นำของนายกองค์การบริหารส่วนตำบลในจังหวัดพิจิตร*. (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต). นครสวรรค์: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์.
- จิตติพร หงส์โต และสุวรรณ นาคพนม. (2560). รูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะภาวะผู้นำของผู้บริหารสถานศึกษายุคใหม่เพื่อก้าวสู่ประชาคมอาเซียน. *วารสารสารสนเทศ*, 16(1), 239-251.
- ณัฐนิช สุรสิงห์ไกรสร และกัญญ์รัชการย์ เลิศอมรศักดิ์. (2565). ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาในศตวรรษที่ 21. สืบค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2564, จาก <http://www.journalgrad.ssru.ac.th/index.php/miniconference/article/view/4100>
- พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์. (2564). ประเด็นคัดสรรว่าด้วยความหมายและความสำคัญสำหรับการศึกษาภาวะผู้นำ. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(2), 376.
- พัฒนศักดิ์ อภัยสม และคณะ. (2565). แบบภาวะผู้นำทางการศึกษายุคใหม่. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ*, 16(2), 10-18.
- ภารดี อนันต์นาวิ. (2551). *หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา*. ชลบุรี: มนตรี มิเกล กาไรชาบาล.
- วิโรจน์ สารรัตน์. (2556). *กระบวนทัศน์ใหม่ทางการศึกษา กรณีที่คณะต่อการศึกษาศตวรรษที่ 21*. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธ.
- วิโรจน์ สารรัตน์ และคณะ. (2561). ภาวะผู้นำสำหรับศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์*, 20(1), 261-271.

- เศรษฐียา เป็รื่องพิชญาธร. (2553). *ภาวะผู้นำทางวิชาการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สตัยการพิมพ์.
- สมจิตร เจริญกร. (2561). ภาวะผู้นำทางวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาในองค์กร. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 3(2), 15-22.
- สิร์ราณี วสุภัทร. (2551). *ภาวะผู้นำทางวิชาการและสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน*. (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ดุขภูับัณฑิต). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ และคณะ. (2538). *วิสัยทัศน์ของผู้บริหารการศึกษา. ในประมวลสาระชุดวิชาประสบการณ์วิชาชีพบัณฑิตบริหารการศึกษา เล่มที่ 1 หน่วยที่ 1*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.